

HÁRS ERNŐ

A dantei életmű síron túli világa

A korai olasz irodalomnak volt egy rejtélyes alkotása: a 232 szonettből álló *Il fiore* (*A virág*) című, a szerelmi hódítás témakörében mozgó versciklus. Hosszú ideig ismeretlen szerző művének tartották. A nemrég elhunyt Sallay Géza olasz tanszékvezető professzor is ilyen értelemben írt róla.

Ugyanakkor már 1921-ben, a Dante halálának 600. évfordulójával kapcsolatos megemlékezések során elhangzottak olyan irodalomtörténeti vélemények, melyek a szonettciklusban a nagy firenzei száműzött kora ifjúkori mestermunkáját, mintegy irodalmi belépőjét vélték felfedezni. A további szorgos kutatásoknak, stíluselmzéseknek köszönhetően a dantei szerzőség gyanúja egyértelműen beigazolódott, sőt az egyik vezető olasz irodalomtörténész, Gianfranco Contini az *Il fiore* szonettjeit nélkülözhetetlen átvezető hídnak minősítette a középkor alapvető műve, a *Rózsaregény* (*Roman de la rose*) és a *Divina comedia* között. A nem csekély horderejű megállapítás hitelességét alátámasztja az a történeti tény, hogy Dante járt a párizsi egyetemen, és jóbarátja volt a *Rózsaregény* két szerzője közül a későbbinek, Jean de Meunnek.

Persze, a dantei szonettciklus nemcsak a *Rózsaregény* cselekményének tetszetősen csengő verssorokba történő foglalásából áll. Ennél jóval több van benne. Nagyon részletes és tanulságos felvilágosításokat kapunk a szerző tájékozottságának köszönhetően a korabeli itáliai társadalmi viszonyokról és a közerkölcs

állapotáról, nem utolsó sorban a papok és a szerzetesek züllöttségéről és a szerelmi kapcsolatoknak egyre inkább árucserforgalmi jelleget öltő lealacsonyodásáról.

Ami a fordítói műhelymunkát illeti, azt lehet mondani, hogy a szonettek átültetése nem okoz nagyobb gondot, mint az ebben a versformában írt egyéb világirodalmi alkotásoké. A nehézség forrása a rendkívül heterogén, rengeteg régi francia és provanszál kifejezést tartalmazó nyelvezet, csupa olyan szóval, mely a legrészletesebb szótárakban sem található. A szöveg helyes értelmezése csak igen gazdag jegyzetapparátus segítségével lehetséges, és itt is sok esetben találkozunk az irodalomtudósok egymásnak ellentmondó véleményével. Ha viszont – megfelelő kulcs segítségével – sikerül a megnyugtató megfejtés, rendkívül világos, érthető szöveget kapunk, mely fordulatos költői szinten máig érvényes igazságokat tár elénk.

A rend kedvéért meg kell jegyezmem, hogy *A virág* átültetésében az úttörő munka érdeme nem az enyém, hanem Simon Gyuláé, aki 2012-ben az Eötvös Kiadó gondozásában jelentette meg gazdagon dokumentált fordítását.

Nekem Szörényi László professzor adta a kezembe a dantei szonettciklust, és amikor Simon Gyula vállalkozásáról és a fordítás megjelenéséről tudomást szereztem, már benne voltam a munkában. Részben Szörényi professzor biztatására, részben abból a megfontolásból kiindulva, hogy a dantei életmű több fordítást is érdemel, folytattam az átültetést, és az említett nehézségek és magas korom ellenére sikeresen be is fejeztem. A magyar dantisztika és a remélhető olvasóközönség majd eldönti, hogy fáradozásomnak volt-e értelme.

Ifjúkori önarckép égő zsirúffal

A szonettciklus azzal indul, hogy a szerelmes ifjú a virág letépeése, azaz szíve hölgyének meghódítása érdekében hűséget fogad a szerelem istenének, Ámornak.

4

Ámor szívem aranykulccsal lezárta,
de mielőtt szavát hallatta volna,
előkészítette és megtisztította,
hogy egyéb gondolat színét se lássa.

„Urad vagyok” – mondta nekem utána –,
„hűséged hozzám eskü szavatolja:
így ne mulaszd el gondoskodni róla,
hogy megmaradjon szíved tisztasága.

És igyekezz türelemmel viselni
a kint, melyet szenvedned kell miatta,
míg végső döntésem nem hirdetem ki;

úgy érzed, meghalsz minden pillanatban:
vidám órát fájdalmas fog követni;
de hogy gyógyulást nyújtsak, lesz hatalmam.”

5

Alázatos türelemmel ígértem
Ámornak, hogy elviselem igáját,
rendelkezésre bocsátom kívánság
szerint neki a húsom és a vérem;
szolgálni őt hűséges kötelékben
jelenti szívem egyedüli vágyát.

„Amíg csak élek, kitart e szilárdság,
nem enged engem többé visszalépnem.”

S ő most azt mondta: „Tetőled, barátom,
papírnál különb zálogra teszek szert:
mint istenedé, úgy légy az imádóm;

feledj el minden más hitet emellett!
Ne csüggj többé se Mátén, se Lukácson,
se Jánoson, se Márkon!” Ezzel elment.

Miután az ifjú első kísérlete kudarcot vallott, találkozott Ész-szel, aki igyekezett őt a vállalkozásról lebeszélteni. Ő azonban nem fogadta el a tanácsát.

9

Keserűen gondolva a parasztra,
ki a virágtól elvert gazul engem,
ahogy jobb felé néztem, észrevettem
Ész-t, akinek mosolygós volt az arca.

Míg közeledett s kezem megragadta,
így szólt hozzám: „Azt kell feltételeznem,
oly sovány vagy, hogy nem gondolsz szünetlen

egyébre, mint a téged ért kudarcra.

Ámor, kiben bízta, ezt teszi, látod.
De ha megkérdezted volna tanácsom,
nem kezdted volna járni vele táncot:

Biztos lehetsz, kit uralma alá von,
gyötrelmet szenved és szomorúságot,
hogy arca már pirosra sose váljon.”

10

Meghallva, hogy az Ész a szememre hányta,
hogy Ámor-isten rabja lett személyem,
arcom sápadtra változott egészen,
csak mert olyan sokat gondoltam reája.

S azt mondtam: „Ész, nem nagy baj, a kárra
orvoslást lelek azon melegében,
mert kegyes uram ezt műveli vélem,
s botorság szót vesztegetni hiába;

mert buzgón fogom keresni a kedvét,
mivel határozottan megígérte,
hogy ha szolgálom hű alávetettként,
magas polcra fog segíteni érte.”

Észnek szavára nem hallgattam ekképp,
s nem vert lelkemben gyökeret az érve.

Egy régi jóbarát ugyanakkor Ész-szel ellentétben pártolja a szerelmes ifjú hódítási szándékát, és ilyesfajta tanácsokkal látja el:

56

A tengerész, ki szüntelenül bolyongva
a tengeren, más-más földet keres fel,
s a sarkcsillagra függesztett szemekkel
vitorláját kibontja vagy bevonja,

part felé tartva s attól távolodva,
azt teszi, amit éppen helyesen kell,
hét- és hónapszám – amíg csak a tenger
nem csillapul körülötte nyugodtra,

a szerelmes is, kit gyötör a nője,
így viselkedjék, ha öröm a vágya:
hol üldözze, hol meg fusson előle.

S meglátja, hogy előbb fakóra válva,
halottnak tűnik, majd ellenkezőre
fordulnak át érzelmei iránta.

60

Ha egyedül maradsz vele, teperd le,
zárd őt a karjaid közé serényen,
határozottan bánj vele, keményen,
vess neki gáncsot, mit sem késlekedve.

Ne hagyj békében, akárhogy esengne:
ha kegyelmet kér, a falnak beszéljen.
Mondd néki: „Úrnóm, Ámor volt vezérem
e tettben, szívem úgy elszédítette
személyed, hogy nem volt többé nyugalmam;
helyénvaló dolog megkönyörülnöd
rajtam, ki végleg hódolódom maradtam.

Híven szeretlek, s meg sohase szűnök
szeretni téged, légy bizonyos abban,
mert csak benned hiszek találni üdvöt.”

61

Hogyha bölcs és komoly nő a szerelmed,
bölcs és komoly legyen viselkedésed,
mert mielőtt azt mondja neked: „Élvezd
bájaim!” – több próbán kell általesned.

Ledér módjára kell magad viselned,
hogy szerelmedül nyertél egy ledéret,
mert vadállatnak fog tartani téged,
hogy modorok övének nem felel meg.

Képmutató vagy – fogja hinni rólad,
ki csak azért jöttél, hogy őt becsapjad:
mert nyilván ifjú s bátor férfit óhajt.

A jó s bölcs nő erről egy szót se hallat,
jobban szereti a határozottat
a gyávánál, mert nem szór rá szidalmat.

62

Rendjénvaló, hogy kitaláld a módját,
mihez szoktassad magad és barátódot:
mindenkor jó falatokkal kínáld őt,
két félből a különbet nyújtva folyvást.

Mondd néki, hogy Isten viselje gondját,
ha készülődni látod bárhova őt;
ne szűnj őt óvni, inteni, de rátört
új vágyát, kártyát keverve, ne szolgálj.

Ha rajtakapod egy szeretkezésen,
téggy úgy, mintha nem láttál volna semmit;
fuss el a helyről azon melegében.

S hogyha levelet kapna estenkint,
ne kezdj nyomozást annak érdekében,
hogy megtudd, üdvözlétet ki s milyent írt.

63

Ha sakkot játszik tevéled a hölgyed,
vagy dámát, mindig te légy, aki hátrál,
s mondd néki, hogy eddig még sose láttál
vetélkedőben önála különbet.

Ne dobj egyesnél többet lehetőleg,
ha véle kockajátékban csatáznál,
ő legyen győztes mindegyik dobásnál:
s a veszéstől ne mutatkozz letörtnek.

Ültesd magasra, miközben magadnak
alacsony helyet választasz, s ha párna
kell néki, azt készséggel eligazgasd.

Húzd ki, ha háta mögött bármi szálla
akadna, s az utat, melyen halad majd,
seperd, ha rajta követ látsz, simára.

65

Igyekezz néki hízelegni főleg,
modorát és ábrázatát dicsérve,
s hogy Salamont ver észbeli fölénye;
ilyen szavakkal szédítheted őt meg.

Vigyázz, ne higgyen téged tettetőnek,
mert nem kerülhetsz célod közelébe;
hasztalanul borulsz előtte térdre,
hízlegésed tüntesd fel hihetőnek.

Akad ravasz, ki semmiképp se dől be
az előadott átlátszó mesének,
mivel volt már, hogy gúnyt űztek belőle;

de azok a fiatal nőszemélyek,
akiknek felszántatlan még a földje,
bizonyosan hinni fognak tenéked.

*A szonettciklus legérdekesebb részei a korabeli
egyházi viszonyokat bíráló darabok. Ezek között egy
ál-szerzetes szájába adva, ilyen élesen fogalmazott
kitételeket találunk:*

89

Ily módon élek a szerzetesekkel,
nem szerzetesek, csak látszanak annak,
gondterhelt, szomorú arcot mutatnak,
hogy minél jámborabbnak tűnjenek fel;
szükölködést színlelnek, s lesznek ezzel,
adományt gyűjtve, egyre gazdagabbak:
szegénységük főleg azért mulattat,
hogy csalásban mind ily nagyszerű mester.

Előnyös kapcsolatokért hevülnek,
jómódúak nyomdokába szegődve,
dús étkek kellenek mindegyiküknek,
pompás borokkal párosítva össze:
ily megtartóztatásra kényszerülnek,
a szegénységet csak másnál köszöntve.

90

Miközben a szegénységet dicsérik,
a gazdagságra vetik ki a hálót,
napjaik csupa ily munkából állók,
maguk egymással összejátszva védik.

Nem lehet bennük megbízni, ha nékik
pénzt adsz kölcsönbe, nyugtát kell kívánnod;
ha nagy kinnal visszaszerzed, a sápot
lehúzni róla kitűnően értik.

Magát mindjűk szerzetesnek hivatja,
mert durva gyapjú képezi csuháját,
mely a puha alsóneműt takarja.

Nem érlel vallást az ilyen galádság;
jámbor, kegyes szív annak az alapja,
kín s gond között járván a földi pályát.

98

Ha ily farkasok nagy számban akadnak,
a Szent Egyháznak gyászos lesz a sorsa,
ez az apostolsereg ostromolja
a városát mint kezdő fiatal pap:

mert biztos tudatában vagyok annak,
hogy e lázadóktól senki se fogja
megvédeni; nem lesz kőhajítókra
szükségük, hogy átvegyék a hatalmat.

Ha nem akar segíteni az Isten,
csakhamar vége lesz a háborúnak,
úgyhogy veszendőbe fog menni minden.

Elfeled minket, rám a dolog úgy hat,
ha túri, hogy kikre rábízta itt lenn
népét, ily árulóknak bizonyulnak.

123

Az Írás által említett latornak,
az Antikrisztusnak vagyok az egyik
szolgája, ki szentnek tűnni igyekszik,
de megmarad képmutató csalónak.

Ártatlan bárány szemmel láthatólag,
kedvessége, kívülről nézve, tetszik,
de benne farkas természete rejlik;
s felfalja a Jézushoz tartozókat.

Uraljuk a szárazföldet s a tengert,
és mindenki tudomására hozzuk:
ki nem engedelmeskedik – eretnek.

Árulásunkkal oly gondot okoztunk,
hogy a világ ellenünk harcba kezdett;
elpusztítani azonban mi fogjuk.

*A korabeli társadalmi viszonyokra vonatkozólag
sokatmondó utalást találunk a 188. szonettben, ahol
azt mondja a költő:*

A lovagok felett polgárok állnak,
kik, mint tőlük élelmet átvevőket,
határidőkkel gyötörgetik őket:
kifosztottság a nemes sorsa már csak.

Ház- s földeladásból szerzik a pénzüket,
amellyel a polgároknak adóznak,
kiktől nap- s éjszám zaklatás a részük.

*A szerelem istene ezután a rendelkezésére álló
segédcsapatokkal a megerősített kastély ostromára
készül, melyben a virágot és az őt megszemélyesítő
gyönyörű hajadont fogva tartják. Őt kell meghódíta-
nia a szerelmes ifjúnak, hogy betöltse, amire rendel-
tetett, és földi élete teljes legyen. A lány őrzését egy
híres középkori rabló (Salvagnone) nemzetiségéből
való öreg nőre bízta, aki azonban nem a kastélyt
építő fogvatartónak, hanem a fiataloknak a pártján
áll. A versciklus a szonettek sokaságán keresztül azo-
kat a tanácsokat tartalmazza, melyeket a sokat
tapasztalt öreg a viruló fiatalnak ad a férfiakkal való
sikeres bánásmódot illetően.*

156

Lányom, hogy a szerelemnek örülhess,
feltétlenül ismerned kell parancsát.

Két buktatója van, az az igazság:
bármelyiktől komoly bajba kerülhetsz.

Az egyik azt mondja, úgy üdvözülhetsz,
ha egynek nyújtod szerelmed jutalmát;
a másik azt, hogy minél többnek add át:
az is rossz lesz, mit rá hallgatva művelsz.

Túl adakozó ne légy semmiképp se,
s ne jusson csupán egynek az ajándék;
hidd el, legjobb, ha többnek lesz a bére.

Minden jóból az olcsóbbat kínáld szét:
ki Luccát ad, adj Bargát neki érte;
így mindig a tied marad a játék.

159

Jó, ha egy gazdagra talál az ember,
de értsen is hozzá, hogy megkopassza:
helyénvaló, ha hálójába csalja,
kímélettel lenni iránta nem kell.

A kapcsolatot fukar emberekkel
se Isten, se a világ nem javallja:

ne etesd, kinek híre ez a fajta,
mert tartozni neked korántse restell.

Érd el, hogy a pénzt előre lerója:
mert amikor hevesre gyúl a vágya,
megesküszöm neked San Germanóra,
előled nem tarthat semmit se zárva,
magabiztosság őt többé nem óvja,
se bölcsesség, szerelmed úgy kívánja.

165

Az öltözékről kell szót ejtenem még:
mint járjon minden nő felékesítve,
hogy hanyagságból rangját ne veszítse,
hogy nem borítja elég pompa testét.

Ki-ki minél szebb lenni igyekezzék;
de vizsgálja meg jól, milyen a dísze,
mielőtt véle kilépne a színre,
hogy semmi kifogás alá ne essék.

Ha elmegy hazulról reggel vagy este,
útközben kecses léptekkel haladjon:

se görbévé ne váljon, se merevre,
mindenkit, aki látja, elragadjon;
s ha ruhája netán földet seperne,
emelje meg, hogy szebb képet mutasson.

166

És ha nem volna elég szép az arca,
fejét szívélyesen fordítsa félre,
s mutassa helyette, mit se késve,
dús szőke fürtjét, mely széppé avatja.

S ha nem lenne épp szőke, mártogassa
festés céljából fű és tojás levébe;
így menjen esküvőre, ünnepélyre,
magát minden tulzástól visszatartva.

Szeme nyilait nemes lazasággal
lódözze a körülötte levőkre,
mint ki rajtuk sebet ütni nem áthat.

Vágjon oly képet, hogy higgyék felőle,
nekik adja magát, mindazonáltal
ne legyen senkit megszeretni dőre.

172

S ha meghallgattad, amit széptevőd kér,
az egyetértéssel jobb, ha kicsit vársz,
s ne legyen durva az elutasítás:
igen s nem más értelmet kap a nőknél.

Ha elküldöd, a hangnemmél törődjél,
s tedd mérlegre, értéket benne mit látsz,
s míg félelem s remény között így ingáz,

biztos lehetsz már, hogy felette győztél.

S ha kérő szava tovább ostromolna,
mondd, hogy kész vagy, hogy beteljék a kedve,
megtenni mindent, úgy megindította
a szívedet állhatatos szerelmes;
s minden korábbi félelmét kioltva,
légy az övé, vidáman ünnepeelve.

175

A kopasztásnak is megvan a módja:
ne derüljön ki, hogy ki áll mögötte,
sem hogy kitervelt volt a létrejötté:
a férfi ettől könnyen visszakozna.

Legyen az anya az, vagy a komorna,
vagy a nő egyéb biztos segítője,
ki felveti, szüksége volna övre,
táskára vagy gyöngyosor olvasóra.

A szobalány is mondhatja: „E nőnek,
uram, nincsen megfelelő ruhája,
csak félelemből nem követelőzget.

A szégyen miatt egyre több a kára,
ezt nem szabad tovább túrnie önnek;
nincsen, amit felvehetne magára.”

180

Úgy illendő a jóérzésű nőnek,
hogy amikor szerelmesét fogadja,
nagy aggodalmat tükrözzön az arca,
rettegve, hogy hallja valaki őket,
s biztosnak életét se lássa többet.

Minden tagjában reszketve tudassa,
baj lehet abból, ha vele maradna:
majd boldogítsa tőle telhetőleg.

Emellett még olyasmire is adjon,
hogy rejtekuton érkezzék barátja,
noha beléphetne a rendes ajtón.

Mert az embernek az a jó s a drága,
amiért dolgoznia kell kitarton;
fügét sem ér neki, ha nincsen ára.

186

Aztán egymás karjában mind a ketten
találják meg örömüket az ágyban;
de mondja egyre: „Súlyosan, galádan
vétkeztem, ezt művelve, uram ellen.”

Szabjon határt neki az élvezetben,
hogy megzavarodjék, riadra váltan:
azt hajtogassa, iszonyú halálban
lesz azon nyomban része menthetetlen,

ha együttlétük megtudja a férje:
 „Tudom, hogy engem, bűnös nyomorultat,
 gyalázattal fognak illetni érte,
 enyéim pedig darabokra zúznak.”
 S míg így táplálva nő a rettegése,
 szerelme tőle még forróbbra gyullad.

Az öreg nő addig adja jótanácsait, míg eléri, hogy a fiatal szépség hajlandó fogadni a szerelmes ifjút. Az el is indul, hogy leszedje a virágot, de a kastély őrzői feltartóztatják. Szorult helyzetében Ámor és a csapatba gyűlt segítők, a bárók sietnek segítségére. Óriási küzdelem kezdődik a védők és az ostromlók között, melybe végül magának Vénusznak is be kell avatkoznia. Ő azután kilőtt fáklyával el is dönti a harcot. A lángba borult várkastélyból a védők kétségbeesetten menekülnek.

A szerelmes ifjú előtt szabad az út. Végre letépheti a virágot, és egyesülhet a fogságából kiszabadított gyönyörű hajadonnal, aki a 227. szonett szerint ezekkel a szavakkal kötelezi el magát mellette:

Kész a szándék,
 számíthat rám, éppúgy, mint a virágra,

legyen övé, amim van, mint ajándék.

Szívemnek eddig nem volt semmi vágya;
 ami most eltölt, azt nem éltem át még:
 megteszek mindent, ahogyan kívánja.

A szonettciklus hősenek, aki végül is nem más, mint maga a költő, Durante, most már csak a köszönetmondás marad hátra.

131

Látva, hogy ily magas polcra kerültem,
 megköszöntem ezt minden jótevőmnek,
 mondván, mint rég, jobban szeretem őket,
 oly sok áldásos tettben részesültem.

Szolgálni fogom mindörökre hűen
 Szerelem-istent s anyját érhetőleg
 őket is, kik értem harcolni jöttek,
 a bárókat, ugyanoly lelkesülten.

Szívesen látnak és jó Barátnak
 köszönetet mondtam sok-sok ezerszer;
 az Ész nem kapott tőlem méltatást csak,

Áldozzam – unszolt – örömeimet fel!
 De volt bennem annyi elővigyázat,
 hogy elnyertem mindjűk, teljes sikerrel.

Sirlelet